

ПОРЕСКА ПОЛИТИКА У ФУНКЦИЈИ ОСТВАРИВАЊА АНТИИНФЛАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Подаци о привредним кретањима у свету у послератном раздобљу омогућују да се издвоје два различита периода. Првом, који је трајао до око 1973. године, обележје је давала просперитетна фаза привредног циклуса; у њему су регистроване значајне стопе економског раста, а стадијуми рецесије нису били дуготрајни, нити су попримали својства депресије. У интервалу 1960—1973. година просечна (непондерисана) годишња стопа раста друштвеног производа за деветнаест земаља чланица ОЕЦД износила је 4,6%.⁽¹⁾ С друге стране, у готово свим развијеним тржишним привредама бележене су у том периоду релативно ниске стопе инфлације, али је пораст цена добио карактеристике перманентне појаве. У интервалу 1963—1970. година у деветнаест земаља — чланица ОЕЦД просечна (непондерисана) годишња стопа раста потрошачких цена износила је 3,2%.⁽²⁾

Почетак другог периода може се везати за тзв. „нафтну кризу” из 1973/74. године. Под ударом вишеструког повећања цене нафте, у основи се распао стари систем међународних економских односа који је омогућавао привредни раст на рачун ниске цене увезене енергије. Овом интервалу обележје даје стадијум рецесије, која, понекад, поприма и својства депресије; фазе опоравка су краткотрајне и најчешће праћене значајним инфлаторним растом цена. Но до инфлације долази и у низлазним фазама привредног циклуса, па би се цео период могао назвати периодом стагфлације. У интервалу 1974—1980. година просечна (непондерисана) годишња стопа раста друштвеног производа за деветнаест земаља — чланица ОЕЦД износила је 2,6%, а просечна (непондерисана) годишња стопа раста потрошачких цена у интервалу 1974—1981. година у тим земљама износила је 11,7%.⁽³⁾ Подаци са краја 1982. године сведоче да је у земљама — чланицама ОЕЦД око 10% укупне радне снаге било незапослено. Југословенска привреда последњих година такође показује стагфлациона обележја, знатно јаче изражена него код развијених земаља — чланица ОЕЦД. Тако је друштвени производ у 1981. години порастао за 1,6%, уз стопу раста цена на мало од 46% и стопу (домаће) незапослености од 12,3%.⁽⁴⁾

(1) Извор: *Atlas*, World Bank, Washington, D. C. 1975.

(2) Извор: *World Statistics in Brief*, United Nations, New York 1977

(3) Извор: *OECD Economic Outlook*, 31/1982, p. 142. и 151.

(4) Извор: *Статистички годишњак Југославије*, Савезни завод за статистику, Београд 1982, стр. 125, 139, 157 и 209.

Овако измењени економски услови захтевају реформулацију многих мера економске политике. Кејнзијанским учењем инспирисана економска политика полазила је од претпоставке да је инфлација пратилац само просперитетне фазе привредног циклуса, док у фази рецесије делују дефлаторни учинци. Пokuшај да се у условима стагфлације дејствује контраktivно, како би се смањила стопа инфлације, довео би, међутим, до рецесије озбиљних размера, јер би се већ постојећа висока стопа незапослености још увећала. Зато економска теорија трага за новим комбинацијама економско-политичких мера (пре свега из домена фискалне и кредитно-монетарне политике), којима би се симултано могло деловати на инфлацију и на незапосленост. У овом раду анализи ћемо подврћи могућности коришћења пореске политике у склопу осталих антиинфлаторно интонираних мера. При томе ћемо настојати да посебно проверимо примењивост појединих мера у југословенском примеру. Употребљавајући у том контексту термине „порески систем” и „пореска политика”, под њима подразумевамо систем и политику финансирања опште и заједничке потрошње — дакле, како систем и политику пореза, тако и систем и политику доприноса.

1. Природа односа између пореског система и инфлације

Веза између пореског система и инфлације је вишедимензионална. У току последњих десетак година тој релацији је у литератури поклоњена знатна пажња.⁽⁵⁾ *Grosso modo* посматрано, из аналитичких разлога могуће је разликовати, с једне стране, утицај инфлације на порески систем, а с друге, утицај пореског система на инфлацију.

Први правац утицаја не представља предмет овог рада, па ће зато бити само скициран. Ефекти инфлације могу имати микроекономски и макроекономски карактер. На микро плану последице инфлације се преваходно огледају у настојањима микроекономских субјеката да различитим рачуноводственим техникама компензују поремећаје којима су захваћени у инфлаторним условима.

С друге стране, као процес пораста општег нивоа цена, инфлација оставља и макроекономске последице на порески систем. Те су последице разноврсне, често потиру једна другу, а могу се сврстати у неколико група.

Прво, инфлација утиче на ниво и структуру пореских прихода. Природа тих ефеката је различита, а неки од њих су и супротстављени један другом. Тако нпр., брзо увећавајући номинални доходак, инфлација ремети утврђену скалу пореске прогресије и далеко већи број обвезника укључује у транше са највишим пореским стопама.⁽⁶⁾ На тај начин аутоматски расте фискално оптерећење привреде. Инфлација такође увећава приходе од пореза код којих временска компонента игра важну улогу у

(5) Искрпан преглед литературе о односу између инфлације и опорезивања налази се у: Ewald Nowotny, *Inflation and Taxation: Reviewing the Macroeconomic Issues*, „Journal of Economic Literature”, септембар 1980.

(6) Упоредити детаљније: Emil M. Sunley, Jr. — Joseph A. Pechman, *Inflation Adjustment for the Individual Income Tax* (у: „Inflation and the Income Tax”, ed. by Henry J. Aaron, The Brookings Institution, Washington, D. C. 1976, p. 153—166).

одређивању пореске основе; такав је случај у вези са амортизацијом основних средстава, која је у условима инфлације нижа уколико се заснива на оригиналним трошковима, него уколико се заснива на трошковима замене средстава. Пошто је у пракси веома тешко остварити пуну валоризацију основних средстава, у пореску основицу ући ће део инфлацијом увећаних номиналних профита, па тако расте приход од пореза на профит. С друге стране, инфлација може и умањивати укупан порески приход услед различитих административних заостајања у процесу управљања фискалним системом. Код пореза који нису одређени *ad valorem* (нпр. код акциза или пореза на промет чије су стопе специфичне), приход опада у реалним изразима брже него што су могућности државе да на одговарајући начин увећа пореску стопу. Исто тако, свако закашњење у наплати пореза, посебно у условима галоширајуће инфлације, знатно умањује реалан порески приход. Коначно, уз инфлацију често се шири пореска евазија, јер новчане казне убрзано губе своју вредност. Уколико је реч о ефектима инфлације на структуру пореских прихода, порези чија је еластичност у односу на пораст цена већа, повећаће своје учешће у укупном пореском приходу. Економетријска истраживања показују да су непосредни порези еластичнији, па ће, *ceteris paribus*, пораста њихов удео у односу на посредне порезе.(7)

Друго, инфлација представља снажну полугу прерасподеле дохотка, мењајући тако модел прерасподеле остварен уз помоћ опорезивања. Начелно посматрано, умањујући реалну вредност одбитака и пореских ослобођења фиксираних у номиналним изразима, инфлација погађа сиромашније слојеве становништва. Исто тако, раније поменути утицаји инфлације на структуру пореске прогресије показују да ће вишим стопама бити опорезован шири круг пореских обвезника. Али ће зато код акциза и пореза на промет чије су стопе специфичне, инфлација ублажавати њихов регресивни карактер.

Треће, утицаји инфлације на порески систем могу бити и алокативне природе. У периодима инфлације каматне стопе су обично високе, а како су очекиване нето профитне стопе снижене (јер је због амортизације засноване на оригиналним трошковима или неадекватне валоризације основних средстава увећана основица пореза из профита), то ће се ниво инвестиција смањити. С друге стране, у већини фискалних система дивиденде нису искључене из пореске основице, док плаћања по основу номиналних камата јесу. Због тога се повећава склоност предузећа ка финансирању на бази задуживања, поготово уколико каматне стопе не буду пратиле стопе инфлације. Капитал ће се, даље, усмерити ка улагањима у некретнине, уместо у индустријску активност. Коначно, инфлација би могла дискриминисати капитално-интензивне гране производње, у којима је период амортизације по правилу дуг, опет због немогућности да се обезбеди пун валоризација основних средстава. Но уколико из основице пореза на доходак предузећа није одбијен пун износ

(7) Упореди: Ewald Nowotny, *op. cit.*, p. 1025-1026. Порези и доприноси из дохотка у југословенском фискалном систему су, према нашим прорачунима, такође еластичнији у односу на раст цена од пореза на промет. Кофицијенат еластичности пореза и доприноса из дохотка износи 0,99 а пореза на промет 0,98, тако да се може констатовати да је разлика занемарљива (нпр. уз стопу инфлације од 40%, приход пореза и доприноса из дохотка расте за 0,47 процентних поена брже од прихода пореза на промет).

исплаћених личних доходака, доћи ће до двоструког опорезивања дела личних доходака, па би тако биле дефаворизоване и радно-интензивне гране. Како је у капитално-интензивним гранама обично веће учешће финансирања на бази задуживања, које је стимулисано дејством инфлације, то до дискриминације капитално-интензивних грана уопште не мора доћи.

2. Утицај пореског система на инфлацију

Конвенционална макроекономска теорија улогу фискалног система и фискалне политике у генерисању процеса инфлације одређивала је у склопу улоге јавних расхода у формирању агрегатне тражње. У таквом кејнзијанском контексту повећање пореза оцењивано је као дефлаторна мера, јер се тим путем смањивала тражња пореских обвезника. Истовремено, препоручивано је и комплементарно кресање јавних расхода⁽⁸⁾ — другим речима, антиинфлаторна политика подразумевала је политику буџетског суфицита. Овакви закључци уклапали су се у објашњења која су инфлацију дефинисала искључиво као пораст општег нивоа цена услед деловања вишка агрегатне тражње (*demand-pull* инфлација). Када је, међутим, током педесетих година наступио раскол у теорији инфлације и када добар део доктрине почиње раст цена објашњавати аутономним експанзијама трошкова производње (*cost-push* инфлација), а касније и дејством других чинилаца, сасвим је природно било очекивати да ће се сагледати нови правци деловања фискалног система и фискалне политике на инфлацију.

Од највећег значаја свакако је било уграђивање пореза у механизам *cost-push* инфлације. Схватајући порезе као елеменат трошкова производње, теорија је морала учити ограниченост повећања пореских стопа као антиинфлаторне мере. С друге стране, услед апсорпције значајног дела привредних ресурса у јавном сектору, долази до смањења обима ресурса расположивих у не-јавном сектору. Ова околност представља опортунистички трошак задовољавања јавних потреба и уколико су ови трошкови већи од додатне корисности коју пружају јавни расходи, благостање ће опадати и доћи ће до инфлације.⁽⁹⁾

Ефекти фискалне политике добили су своје место и у механизму структурне инфлације. Како се путем опорезивања може утицати на међусекторску алокацију ресурса (нпр. политиком диференцираних пореских стопа), то је очигледна улога пореске политике у контексту инфлације изазване поремећајима у привредној структури. С друге стране, пошто највећи део јавног сектора обухвата терцијарне делатности, у ко-

⁽⁸⁾ Постоје основе за закључак да је гранична склоност потрошњи државе и њиховалаца трансфера већа од граничне склоности потрошњи пореских обвезника. Због тога са редукцијом приватне потрошње неће одразити у смањењу агрегатне потрошње, па би укупан ефекат био инфлаторан. Зато је неопходно смањити и јавне расходе. В.: Adolf Nussbaumer, *The Growth of the Public Sector and Inflation Pressure* (у: „Inflation Theory and Anti — Inflation Policy”, ed. by Erik Lundberg. Macmillan, London 1977, стр. 362). У суштини, реч је о тзв. Нааветмовој теорему уравнотеженог буџета, по којој, уколико је потрошна функција линеарна, а укупне привредне инвестиције представљају константу, приходи од пореза који се у целини потроше повећавају национални доходак за исти тај износ, остављајући при том укупни расположиви доходак и личну потрошњу непромењеним.

⁽⁹⁾ В.: *ibid.*, р. 364—365.

јима је продуктивност рада у начелу нижа него у индустрији, а у одсуству тржишне конкуренције не делују подстицаји ка увећању ефикасности привређивања, то ће опет експанзија јавног сектора вршити инфлаторни притисак на цене.

Последњих година у теорији је поклоњена пажња и међутицајима пораста пореских стопа и инфлаторних очекивања, посебно у склопу прогресивног опорезивања дохотка. Тако је показано да ће пораст очекиваних цена захтевати процентуално већи пораст номиналних надница, уколико се жели задржати непромењена нето реална надница.(10)

Савремена теорија инфлацију посматра као поликаузалну појаву. Због тога у њој преовлађује закључак да је дејство повећања пореза двојак: с једне стране, услед редукције тражње ефекат ће бити дефлаторан, а с друге стране, услед повећања трошкова производње ефекат ће бити инфлаторан. Посматрано у првој апроксимацији, од природе процеса којима се у некој привреди одређују цене и лични доходи, зависиће да ли ће нето учинак бити инфлаторан или дефлаторан. Због тога би једностраности приликом формулисања теоријског модела формирања цена и личних доходака у присуству пореза могле *a priori* одредити нето ефекат увећања пореских стопа. У моделу у којем би цене и лични доходи били одређени искључиво тражњом, повећање пореза имало би само дефлаторно дејство. Уколико се претпостави да су цене и лични доходи трошковно детерминисани,(11) ефекат експанзије пореза недвосмислено би био инфлаторан. Како се у стварности цене и лични доходи најчешће формирају под дејством и тражње и трошкова, у функцији цена и личних доходака требало би укључити оба елемента. Тек би се на тај начин могли идентификовати фактори који одређују који ће од два супротна ефекта превладати.

Овакав теоријски модел до сада су најплотпунije развили Pitchford и Turnovsky.(12) У њему се анализирају дејства експанзије три врсте пореза: пореза на промет (t_s), пореза из профита (t_p) и пореза на наднице (t_y), чије су стопе пропорционалне. У моделу се полази од претпоставке да ће предузетници и радници настојати да део свог пореског терета превале на друга лица, постављајући своје планиране („target“) цене и наднице. Коefицијентат преваљивости обележен је са x_i за сваки од пореза ($0 \leq x_i \leq 1$).

Стопа инфлације у моделу зависи од процентуалног реалног вишка тражње и од процентуалне разлике између стварне цене и планиране цене. Једначина промене цена може се написати у следећем облику:

$$\frac{\Delta P}{P} = k_1 \frac{R - Q}{Q} + k_2 \frac{PD - P}{P}, \quad k_1, k_2 \geq 0 \quad (1)$$

где P представља просечну цену *outputa*, R тражњу за реалним *outputom*, Q *output* на нивоу пуне запослености, а PD планирану („target“) це-

(10) Упореди: Stephen J. Turnovsky, *On the Role of Inflationary Expectations in a Short-Run Macro-Economic Model*, „Economic Journal“, јун 1974, р. 317-337.

(11) Упередити: H. G. Brennan — D. A. L. Auld, *The Tax Cut as an Anti-Inflationary Device*, „Economic Record“, децембар 1968.

(12) Упореди: John Pitchford — Stephen J. Turnovsky, *Income Distribution and Taxes in an Inflationary Context*, „Economica“, август 1975. и *Some Effects of Taxes on Inflation*, „Quarterly Journal of Economics“, новембар 1976.

ну. Планирана цена одређује се зарачунавањем одређене марже — $mark$ -ура (m) на нормалне јединичне варијабилне трошкове. Ради поједностављења, претпоставићемо да је рад једини варијабилни чинилац производње, тако да модел поприма обележја краткорочног модела, у којем је понуда капитала фиксна. Тада је стопа номиналних надница (W) једнака нормалним јединичним трошковима рада, па се једначина планиране цене може написати као:

$$P^D = m \cdot W + t_p x_p [P(1 - t_s) - W] + t_s x_s P, \quad m > 1 \quad (2)$$

Планирана цена је, дакле, одређена $mark$ -уrom над номиналним надницама, као и преваљивањем пореза из профита у износу разломка x_p и пореза на промет у износу разломка x_s . Уколико се планирана цена и оствари, $P^D = P$, па се из једначине (2) може извести функција дугорочне понуде реалних надница:

$$\left(\frac{W}{P}\right)^0 = \frac{1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)}{m - t_p x_p} \quad (3)$$

С друге стране, промене номиналних надница условљене су вишком реалне тражње за радом и разликом између планиране и стварне номиналне наднице:

$$\frac{\Delta W}{W} = k_3 \frac{N - Q}{Q} + k_4 \frac{W^D - W}{W}, \quad k_3, k_4 > 0 \quad (4)$$

где N представља реалну тражњу за радом, W^D планирану номиналну надницу, а Q , уз претпоставку да је просечна продуктивност рада једнака јединици, такође и реалну понуду рада. Планирана номинална надница детерминисана је $mark$ -уrom (ω) над трошковима живота и преваљивањем пореза на наднице у износу разломка x_y :

$$W^D = \omega P + t_y x_y W. \quad (5)$$

Уколико се планирана надница реализује, $W^D = W$, па се из једначине (5) може извести функција захтева за реалним надницама:

$$\left(\frac{W}{P}\right)^C = \frac{\omega}{1 - t_y x_y}. \quad (6)$$

Пошто се параметри у једначинама (3) и (6) формирају независно једни од других, реалне наднице из једначине (3) и реалне наднице из једначине (6) не морају бити конзистентне, тј. $\left(\frac{W}{P}\right)^C$ не мора бити једнако $\left(\frac{W}{P}\right)^0$. Најчешћи је случај да је $\left(\frac{W}{P}\right)^C > \left(\frac{W}{P}\right)^0$ односно да је захтев за реалним надницама већи од понуде реалних надница.

Модел још треба употпунити претпоставкама које се односе на одређивање тражње за $output$ ом и тражње за радом. Имајући у виду раније поменуће поједностављујуће хипотезе, доходак од надница би пре

опорезивања износио у номиналним изразима WQ , а доходак од профита (већ погођен порезом на промет) $[P(1-t_s)-W] Q$. После опорезивања порезима t_y и t_p , доходак од надница би износио $(1-t_y) WQ$, а доходак од профита $(1-t_p) [P(1-t_s)-W] Q$. Сада се агрегатна функција номиналне тражње за *outputom* може представити као:

$$D = RP = A + \beta_y(1-t_y)WQ + \beta_p(1-t_p)[P(1-t_s)-W]Q. \quad (7)$$

$$0 < \beta_y, \beta_p < 1$$

Тражња за *outputom* састоји се, дакле, из три компоненте: аутономног елемента A , (13) расхода из нето дохотка од надница и расхода из нето дохотка из профита.

Тражња за радом налази се у директној сразмери са планираним *outputom*, а у обрнутој сразмери са реалном надницом:

$$N = \frac{bQP}{\frac{W}{P}}. \quad 0 < b < 1 \quad (8)$$

Уколико се претпостави да предузетници желе да задовоље реалну тражњу за *outputom*, онда је $Q^P = R$, а како је $R = \frac{D}{P}$, то из једначине (8) произлази:

$$WN = bD. \quad (9)$$

На крају, заменивши једначину (2) у једначини (1), добијамо нову формулацију функције усклађивања цена:

$$\Delta P = k_1 \frac{D - QP}{Q} + k_2(mW + t_p x_p [P(1-t_s) - W] + t_s x_s P - P), \quad (10)$$

а заменивши једначину (5) у једначини (4) добијамо нову формулацију функције усклађивања надница:

$$\Delta W = k_3 \frac{NW - QW}{Q} + k_4(\omega P + t_y x_y W - W). \quad (11)$$

Тако је модел коначно одређен системом једначина (7), (9), (10) и (11). Уколико овај систем једначина решимо по P , стављајући при том да је $\Delta P = \Delta W = 0$, добићемо стационарни ниво цена P^* :

$$P^* = \frac{\frac{A}{Q}}{(1 - \beta_y w_a - \beta_p \pi_a) + C} = \frac{A}{\Omega}, \quad (12)$$

(13) Аутономна компонента A фиксирана је у номиналним изразима. Она у себи обухвата оне јавне расходе који су барем једним делом фиксирани у номиналним изразима и понуду новца која није у целости усклађена са инфлацијом или је фиксирана. Тиме се кроз компоненту A исказује стабилноста утицаја система, јер када цене расту реална аутономна тражња ће опадати. В.: John Pitchford — Stephen J. Turnovsky, *Some Effects of Taxes on Inflation*, p. 528.

где је:

$$C = \frac{1}{K} \{ k_2 k_4 [(1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)) (1 - t_y x_y) - \omega (m - t_p x_p)] + k_2 k_3 [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s) - b (m - t_p x_p)] \} \quad (13)$$

$$K = k_1 k_3 + k_1 k_4 (1 - t_y x_y) + k_2 k_3 b (m - t_p x_p) \quad (14)$$

$$w_b^* = \frac{1}{K} \left[k_1 k_3 b + k_1 k_4 (1 - t_y x_y) \frac{\omega}{1 - t_y x_y} + k_2 k_3 b (m - t_p x_p) \frac{1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)}{m - t_p x_p} \right] \quad (15)$$

$$0 \leq w_b^* \leq 1$$

$$w_a^* = (1 - t_y) w_b^* \quad (16)$$

$$\pi_b^* = 1 - t_s - w_b^* \quad \pi_b^* \geq 0 \quad (17)$$

$$\pi_a^* = (1 - t_p) \pi_b^* \quad (18)$$

У оваквој нотацији астерикс увек означава стационарна решења, тако да w_b^* представља стационарну стопу бруто реалних надница, π_b^* стационарни бруто реални профит по јединици outputa, w_a^* стационарну стопу нето реалних надница, а π_a^* стационарну стопу нето реалних профита. Стационарна стопа бруто реалних надница је у суштини пондерисани просек понуде реалних надница садржане у тражњи за радом (b), понуде реалних надница садржане у планираној цени $\left[\frac{1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)}{m - t_p x_p} \right]$

и захтева за реалним надницама $\left(\frac{\omega}{1 - t_y x_y} \right)$. Пондери делом зависе од различитих пореских стопа, делом од параметара који показују интензитет преваљивања пореза, а делом од релативне тржишне моћи предузетника и радника, изражене кроз коефицијенте k_j ($j = 1, \dots, 4$).

Уколико су понуде реалних надница и захтев за реалним надницама међусобно конзистентни, тј. уколико је:

$$b = \frac{1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)}{m - t_p x_p} = \frac{\omega}{1 - t_y x_y}, \quad (19)$$

онда из једначине (13) произлази да је:

$$C = \frac{1}{K} \left\{ k_2 k_4 [\omega (m - t_p x_p) - \omega (m - t_p x_p)] + k_2 k_3 [b (m - t_p x_p) - b (m - t_p x_p)] \right\} = 0. \quad (20)$$

Отуда се из једначине (12) може одредити равнотежна цена:

$$Pe = \frac{A}{(1 - \beta_y w_a^* - \beta_p \pi_a^*) Q}. \quad (21)$$

С друге стране, уколико је захтев за реалним надницама већи од понуде реалних надница (што је чешћи случај), онда је:

$$\frac{\omega}{1 - t_y x_y} > b = \frac{1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)}{m - t_p x_p}, \quad (22)$$

па из једначине (13) произлази да је:

$$C = \frac{1}{K} k_2 k_4 \left\{ [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)] (1 - t_y x_y - \frac{\omega}{b}) \right\}. \quad (23)$$

Израз (23) биће негативан кадгод је $(1 - t_y x_y - \frac{\omega}{b}) < 0$. Пошто је у случају када је захтев за реалним надницама већи од понуде реалних надница $\frac{\omega}{1 - t_y x_y} > b$, то је тада C увек негативно. Отуда из једначина (12) и (21) произлази да је $P^* > P_e$; другим речима, цене су порасле до стационарног нивоа који је виши од равнотежног нивоа.

У условима када је захтев за реалним надницама већи од понуде реалних надница, тј. када је $C < 0$, вишак реалне тражње може се представити као:

$$\frac{A}{P^*} - \frac{A}{P_e} = Q(1 - \beta_y w_a^* - \beta_p \pi_a^* + C) - Q(1 - \beta_y w_a^* - \beta_p \pi_a^*) = QC \quad (24)$$

Како је $C < 0$, то је очигледно да је вишак тражње негативан, односно да постоји вишак понуде на стационарним нивоима који су изнад равнотежног нивоа цена.

У последњој фази анализе потребно је утврдити парцијалне ефекте промена у појединим врстама пореза, уз претпоставку да су јавни расходи константни. Због тога ћемо у једначини (12) диференцирати P^* у односу на t_i ($i = p, s, y$):

$$\frac{\partial P^*}{\partial t_i} = \frac{A}{\Omega^2} \left[\left(\beta_y \frac{\partial w_a^*}{\partial t_i} + \beta_p \frac{\partial \pi_a^*}{\partial t_i} \right) - \frac{\partial C}{\partial t_i} \right] \quad (25)$$

Израз $\left(\beta_y \frac{\partial w_a^*}{\partial t_i} + \beta_p \frac{\partial \pi_a^*}{\partial t_i} \right)$ показује *ефекат тражње* изазван повећањем

пореске стопе, а израз $\frac{\partial C}{\partial t_i}$ показује *ефекат трошкова* који делује кроз утицаје на захтеве за дохотком. Повећање било које пореске стопе доводи до смањења реалног нето дохотка и предузетника и радника, тако да је ефекат тражње дефлаторан. (14) С друге стране, ефекат трошкова је управо супротан. Диференцирајући C у односу на t_i добијамо:

(14) То се математички може доказати уколико се докаже да је $\frac{\partial w_a^*}{\partial t_i} < 0$ и $\frac{\partial \pi_a^*}{\partial t_i} < 0$. Како између w_a^* и w_b^* постоји релација представљена у једначини (16), а између π_a^* и w_b^* релација која проистиче из једначина (17) и (18): $\pi_a^* = (1 - t_p)(1 - t_s - w_b^*)$, то је за оцену потреб-

$$\frac{\partial C}{\partial t_s} = \frac{-k_2(x_s - t_p x_p)}{K} [k_4(1 - t_y x_y) + k_3] \quad (26)$$

$$\frac{\partial C}{\partial t_p} = \frac{-k_2 x_p \pi_b^* [k_4(1 - t_y x_y) + k_3]}{K} \quad (27)$$

$$\frac{\partial C}{\partial t_y} = \frac{-k_2 k_4 x_y (m - t_p x_p) w_b^*}{K} \quad (28)$$

Изрази на десним странама једначина (27) и (28) увек су негативни; у једначини (26) израз $(x_s - t_p x_p)$, уз уобичајене вредности за x_s око 1

них дериватива неопходно претходно оценити $\partial w_b^* / \partial t_i$. Диференцирањем једначине (15) добијамо:

$$\frac{\partial w_b^*}{\partial t_s} = - \frac{k_2 k_3 b (x_s - t_p x_p)}{K} < 0$$

$$\frac{\partial w_b^*}{\partial t_p} = - \frac{k_2 k_3 b \pi_b^* x_p}{K} < 0$$

$$\frac{\partial w_b^*}{\partial t_y} = \frac{w_b^* k_1 k_4 x_y}{K} > 0.$$

Израз $(x_s - t_p x_p)$ у начелу ће бити позитиван кадгод је x_s близу 1, а t_p око 0,5 (што је типичан случај). Због тога деривативи увек имају назначени знак. Из тога даље следи:

$$\frac{\partial w_a^*}{\partial t_s} = (1 - t_y) \frac{\partial w_b^*}{\partial t_s} < 0$$

$$\frac{\partial w_a^*}{\partial t_p} = (1 - t_y) \frac{\partial w_b^*}{\partial t_p} < 0$$

$$\frac{\partial w_a^*}{\partial t_y} = - w_b^* \left[1 - \frac{k_1 k_4 x_y (1 - t_y)}{K} \right] < 0.$$

Исто тако, имајући у виду однос између π_a^* и w_b^* , могуће је закључити:

$$\frac{\partial \pi_a^*}{\partial t_s} = - (1 - t_p) \left[1 - \frac{k_2 k_3 b (x_s - t_p x_p)}{K} \right] < 0$$

$$\frac{\partial \pi_a^*}{\partial t_p} = - \pi_b^* \left[1 - \frac{k_2 k_3 b x_p (1 - t_p)}{K} \right] < 0$$

$$\frac{\partial \pi_a^*}{\partial t_y} = - (1 - t_p) \frac{\partial w_b^*}{\partial t_y} < 0.$$

и за t_p око 0,5, биће позитиван, тако да ће $\frac{\partial C}{\partial t_s}$ такође бити негативно. Према томе, повећање пореских стопа у сва три случаја доведиће до смањења величине C , односно до повећања неконзистентности захтева за дохотком. То ће изазвати раст стационарног нивоа цена P^* , који служи као показатељ инфлације. Исто тако, проистекло смањење величине C значи да ће се повећати $-C$, што на основу једначине (24) имплицира да ће на нивоу цена P^* настати вишак понуде, а заједно са њим и незапосленост.

Ефекат тражње и ефекат трошкова супротни су један другом; први је дефлаторан, а други инфлаторан, тако да је укупан учинак унапред неопредељив. Да бисмо могли издвојити факторе који ће дати превагу једном или другом дејству, диференцираћемо P^* у односу на t_s , t_p и t_y :

$$\frac{\partial P^*}{\partial t_s} = \frac{A}{KQ\Omega^2} \left\{ -\beta_y (1 - t_y) (x_s - t_p x_p) k_2 k_3 b - \beta_p (1 - t_p) [k_1 k_3 + k_1 k_4 (1 - t_y x_y) + k_2 k_3 b (m - x_s)] + k_2 (x_s - t_p x_p) [1 - t_y x_y] k_4 + k_3 \right\} \quad (29)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial P^*}{\partial t_p} = \frac{A}{KQ\Omega^2} \left\{ -\beta_y (1 - t_y) \left[k_2 k_3 b x_p \left[1 - t_s - \frac{1}{K} [k_1 (k_3 b + k_4 \omega) + k_2 k_3 b (1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s))] \right] \right] - \beta_p [(1 - t_s) K - (1 - t_p) (1 - t_s) k_2 k_3 b x_p - k_1 (k_3 b + k_4 \omega) - k_2 k_3 b [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)]] + k_2 k_4 x_p [(1 - t_s) (1 - t_y x_y) - \omega] + k_2 k_3 x_p \left[1 - t_s - b - \frac{b}{K} \left[k_2 k_4 [(1 - t_y x_y) (1 - t_s x_s - (1 - t_s) t_p x_p)] - \omega (m - t_p x_p)] + k_2 k_3 [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s) - b (m - t_p x_p)] \right] \right] \right\} \quad (30) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial P^*}{\partial t_y} = \frac{A}{KQ\Omega^2} \left\{ -\beta_y \frac{K - (1 - t_y) k_1 k_4 x_y}{K} [k_1 (k_3 b + k_4 \omega) + k_2 k_3 b [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)]] - \beta_p \frac{(1 - t_p) k_1 k_4 x_y}{K} [k_1 (k_3 b + k_4 \omega) + k_2 k_3 b [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)]] + k_2 k_4 x_y [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)] + \frac{k_1 k_4 x_y}{K} \left[k_2 k_4 [(1 - t_y x_y) [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s)] - \omega (m - t_p x_p)] + k_2 k_3 [1 - t_s x_s - t_p x_p (1 - t_s) - b (m - t_p x_p)] \right] \right\} \quad (31) \end{aligned}$$

Закључак до којег се у основним потезима може доћи већ се интуитивно намеће: уколико су ниже граничне склоности потрошњи (β_p , β_y), уколико су слабији утицаји вишка тражње на промене цена и надница (k_1, k_3) и уколико је виши коефицијент преваљивости (x_i , $i = s, p, y$), уколико је вероватније да ће повећање пореза бити инфлаторно.

Да бисмо проверили релативни инфлаторни ефекат појединих врста пореза, конструисаћемо један пример са вредностима параметара какове се приближно могу срести у реалности. Релевантни подаци дати су у табели 1.

k_1	k_2	k_3	k_4	m	ω	b	β_p	β_y	x_s
0,50	0,70	0,48	0,82	1,70	0,90	0,40	0,75	0,60	1,00
x_p	x_y	t_s	t_p	t_y	A		Q		
0,40	0,73	0,25	0,50	0,30	$1450 \cdot 10^6$		$650000 \cdot 10^6$		

Табела 1: Вредности параметара за оцену инфлаторног ефекта појединих врста пореза

Пошто смо претходно из једначина (12) — (18) израчунали вредности параметара $K = 0,7618$, $C = -0,6641$, $w_b^* = 0,7163$, $w_s^* = 0,5014$, $\pi_b^* = 0,0337$, $\pi_a^* = 0,0169$ и $Q = 0,0224$, из једначина (29), (30) и (31) добијамо да је $\frac{\partial P^*}{\partial t_s} = 1,9725$, $\frac{\partial P^*}{\partial t_p} = 0,0328$ и $\frac{\partial P^*}{\partial t_y} = -1,1619$. У оквиру датих претпоставки, порез на промет има најснажније инфлаторно дејство, порез из профита слабије, а порез на наднице показује дефлаторан učinak. (15)

Начелно говорећи, финансирање инфлаторне спирале наднице — цене могло би се прекинути применом рестриктивних мера монетарне политике. Тада би, нпр. у случају повећања стопе пореза на промет, раст цена остао једнократан, а проистекли ефекат тражње био би дефлаторан. Међутим, рестриктивна монетарна политика не показује се ефикасном у сузбијању инфлације трошкова. Када је понуда новца фиксирана, инфлаторна спирала би се могла финансирати и преко повећања брзине оптицаја новца. Постоје, наиме, основе за закључак да ће пораст трошкова производње (нпр. услед увођења нових пореза или увећања постојећих пореских стопа) деловати на убрзање новчаног оптицаја на два различита начина. С једне стране, важна је улога инфлаторних очекивања. Очекивана стопа инфлације може се сматрати опортунитетним трошком држања новца. Држаоци новчаних баланса сматраће да је, уз дате антиципације раста цена, рационално умањивати готовину односно увећавати расходе, што ће убрзати оптицај новца. С друге стране, пораст трошкова производње увећао би каматну стопу у условима фиксираних понуда новца. Уколико се са M обележи количина новца у оптицају, са P индекс општег нивоа цена, а са Q реални друштвени производ, онда се утицај каматне стопе на брзину оптицаја новца може пратити

M

преко величине $\frac{M}{PQ}$, која представља реалне балансе по јединици производа, а која је, како то сведочи позната једначина квантитативне школе новца, реципрочна брзини оптицаја новца. Пад тражње за величином

M

значиће пораст брзине оптицаја новца. Тражња за поменутом величином PQ

(15) Пошто маргинална повећања три пореске стопе дају различит пораст реалног пореског прихода, то би поређење било примереније уколико би се посматрале такве промене пореских стопа којима се остварује исто повећање пореског прихода. Но ни тада се редослед не би променио.

М

лично, пак, зависиће, *inter alia*, и од „цене” — — тј. од каматне

РQ

стопе. Због тога ће раст каматне стопе изазвати повећање брзине оптицаја новца.(16) Елиминација спирале наднице — цене могла би се, према томе, остварити тек радикалним смањењем новчане масе, које би потрло инфлаторне импулсе који долазе преко пораста брзине оптицаја новца. Социјална цена такве политике је неприхватљива, јер се изражава у изузетном повећању незапослености. О томе сведоче подаци који се одnose на земље које су овакву политику доследно примењивале: на крају 1982. године стопа незапослености у САД износила је 10,4%, а у Великој Британији 13,0%.

3. Мере пореске политике у контексту антиинфлационе политике

Теоријска анализа нам је показала да се у савременим условима, када је улога трошкова у процесу одређивања надница и цена значајна, ако не и одлучујућа, повећање пореза не може ефикасно применити као антиинфлаторна мера. Чак и у ситуацији када је понуда новца фиксирана, због проистеклог повећања брзине оптицаја новца долазиће до финансирања инфлаторне спирале наднице — цене. У литератури се срећу и аргументи који показују да ефекат тражње изазван повећањем пореза не мора увек бити дефлаторан. Већ смо поменули да, пошто је гранична склоност потрошњи државе и уживалаца трансфера већа од граничне склоности потрошњи пореских обвезника, пораст пореских стопа може изазвати и експанзију агрегатне тражње. (17) Поред тога, како гранична склоност потрошњи пореских обвезника опада кад доходак расте, оштро опорезивање малог броја високих доходака у корист мањег пораста просечних доходака увећало би агрегатну потрошњу и у условима пуне запослености довело до инфлације. Коначно, најзначајнији трансферни расходи (попут издатака за социјално осигурање) показују тенденцију бржег раста од осталих јавних расхода, не следећи антициклички тренд, што такође увећава агрегатну тражњу у условима када то представља покретач *demand-pull* механизма.(18)

Све поменуте околности указују да антиинфлаторно интонирана пореска политика мора обухватити супротну меру — смањење пореског оптерећења. При томе потребно је расветлити неколико група проблема.

Пре свега, прилазећи инфлацији као поликаузалном феномену, економска политика се не сме задржати само на снижавању фискалних трошкова производње. Антиинфлациони програм у себи мора обухватити и комплементарно коришћење рестриктивне монетарне политике и одговарајућу политику девизног курса, политику доходака, политику контроле цена, политику побољшања ефикасности привређивања итд. Због тога је методолошки једино исправно анализирати проистекли ефекат ком-

(16) Упореди: Дејан Поповић, Улога тражње у механизму инфлације трошкова, „Југословенско банкарство”, 9/1977, стр. 15-17.

(17) В. Фусногу (8).

(18) В.: Adolf Nussbaumer, *op. cit.*, p. 362-364.

бинације оваквих мера, јер би изоловано изучавање учинка нпр. фискалне компоненте могло довести до погрешних закључака. Смањење пореза изазваће, наиме, буџетски дефицит и повећати приватну потрошњу као елемент агрегатне тражње. Посматрани *per se*, оба ова ефекта могли би бити управо инфлаторни. Комплементарним мерама нпр. монетарне политике зато је неопходно апсорбовати инфлаторне подстицаје који долазе са стране тражње.

У условима када инфлација нема карактеристике једноставног *demand-pull* механизма, већ трошковна компонента има значајну улогу у покретању и одржавању инфлаторног процеса, и кад снижење пореских стопа представља основну меру пореске политике, економска политика се суочава са озбиљним проблемом буџетског дефицита. Тај проблем је посебно изражен зато што део јавних расхода показује изразиту ригидност на доле (нпр. расходи за народну одбрану, за помоћ неразвијеним подручјима и сл.). Међутим, у привреди попут југословенске, у којој је учешће изворних прихода за финансирање заједничких и општих потреба у друштвеном производу врло високо, и у апсолутном износу и посматрано у односу на степен економске развијености, о чему сведоче подаци из табеле 2, кресање опште и заједничке потрошње постаје неопходно, ма колико то погађало кориснике ових средстава; сва-

Држава	Фискално оптерећење (у %)	Држава	Фискално оптерећење (у %)
Холандија	57,5	Италија	37,5
Шведска	57,1	Канада	37,1
Норвешка	54,3	Југославија*)	35,5
Аустрија	45,9	Швајцарска	32,9
Француска	45,4	САД	32,7
Белгија	43,3	Грчка	30,5
СР Немачка	42,8	Шпанија	28,6
Велика Британија	40,4	Јапан	28,2

Табела 2: Учешће јавних прихода у друштвеном производу појединих држава — чланица ОЕЦД и Југославије у 1980. години(19)

ка политика стабилизације мора спровести оптимализацију обима и структуре јавних расхода. Евентуално преостали буџетски дефицит требало би финансирати путем јавног задуживања. Обвезнице јавног зајма би у условима повећања каматне стопе, до којег ће доћи услед рестриктивне монетарне политике, постале примамљив вид пласмана новчаних средстава који, са своје стране, апсорбује вишак тражње који би могао настати у сектору привреде и у сектору становништва услед редукције

(19) Извор: *OECD Economic Outlook*, 31/1982, р. 150. Подаци о друштвеном производу Југославије узети су из СГЈ/1981, стр. 178, а о друштвеном производу из СГЈ/1981, стр. 161, с тим што је због усклађивања са методологијом исказивања друштвеног производа ОЕЦД, износ увећан за 15%.

пореског оптерећења. Посебно у ситуацији када привреду карактерише стагфлација, средства која су враћена привреди требало би усмерити ка продуктивним инвестицијама. Привредни субјекти би мерама економске политике требало да буду стимулирани за таква улагања, јер успех политике редукације пореских стопа пре свега зависи од природе намене средстава до којих је привреда поново дошла. Део ослобођених средстава могао би се искористити на име компензација пораста трошкова насталих у вези са променом девизног курса, на име усаглашавања трошкова производње са новим, нижим ценама и сл. (20)

Иако основни правац интервенције треба да представља снижење фискалног оптерећења привреде, промене у структури пореза и доприноса такође могу одиграти антиинфлаторну улогу. Структура пореза и доприноса мора се мењати на неколико различитих начина.

На првом месту, потребно је смањити учешће пореза чији је инфлаторни потенцијал најснажнији — пореза на промет — на рачун пореза и доприноса чије је инфлаторно дејство слабије. Тако би се у условима изразите ригидности јавних расхода надоле могао остварити антиинфлаторни учинак, а да се при том најмање погоде „стечена права“ корисника средстава опште и заједничке потрошње.

Друго, одговарајућим мерама пореске политике потребно је пресецати процес трансмисије инфлације преко спирале лични доходи — цене. Предузећима која се придржавају договорене политике раста личних доходака може се одобрити да порезе и доприносе плаћају по нижој стопи и, обрнуто, она друга би требало изложити оштријем пореском третману. (21)

Треће, неопходно је модификовати оне факторе који, налазећи се у структури пореза и доприноса, делују дестабилизујуће. Ти фактори су одређени карактеристикама структуре појединих фискалних облика. У садашњем југословенском систему прихода за задовољење општих и заједничких потреба, међу непосредним порезима и доприносима чији је законски обвезник организација удруженог рада, појављује се неколико чинилаца са инфлаторним дејством, уграђених у пореску структуру. Издвојићемо само оне који делују због недоследности у дефинисању категорија дохотка и чистог дохотка у прописима који разрађују одредбе Закона о удруженом раду. Доходак би, у складу са чланом 110. Закона о удруженом раду, требало да представља предмет секундарне расподеле, док би, у складу са чланом 114. Закона о удруженом раду, чист доходак требало да представља предмет терцијарне (наменске) расподеле. Законске обавезе организације удруженог рада, формалноправно посматрано, двојаке су природе: један њихов део (порези и доприноси из дохотка, између осталих) представља обавезу организације, док други део пада на терет радника, односно личних доходака лица у радном односу (порези и доприноси из личних доходака). У пракси, међутим, организација удруженог рада је платац како пореза и доприноса из

(20) В.: Комисија савезних друштвених савета за проблеме економске стабилности, *Антиинфлациони програм* (дактилографисано), Београд 1982, стр. 43.

(21) В.: Richard A. Musgrave, *Fiscal Policy and Stag-Flation: The U. S. Experience* (у: „Wirtschaftswissenschaft als Grundlage staatlichen Handelns“, herausgegeben von Peter Bohley und Georg Tolkemitt, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1979, p. 52-53).

дохотка, тако и пореза и доприноса из личних доходака. Један део чистог дохотка постаје објектом секундарне расподеле, јер се део обавеза према друштвеној заједници одређује *на* личне дохотке, а не *из* личних доходака. Из овакве недоследности проистиче дејство неколико инфлаторних фактора.

Први од чинилаца са инфлаторним учинком у вези је са техником исказивања личних доходака. Конзистентност концепције чистог дохотка могла би се сачувати једино доследном применом бруто технике одређивања личних доходака. Тада би порези и доприноси стварно били плаћани *из* личних доходака; другим речима, и *de iure* и *de facto* обвезници би били радници — примаоци личних доходака.⁽²²⁾ У садашњој пракси, међутим, супротно интенцијама из члана 125. Закона о удруженом раду, порези и доприноси се зарачунавају *на* нето лични доходак, а повећања односно смањења стопа пореза и доприноса непосредно уопште не утичу на висину нето личног дохотка. Бруто лични доходак постаје тако само обрачунска категорија, као збир утврђеног нето личног дохотка и зарачунатих дажбина, а износ пореза и доприноса *на* личне дохотке укључује се *de facto* у суму законских обавеза које организација удруженог рада плаћа из дохотка. Фискално оптерећење тако се увећава на рачун дела чистог дохотка намењеног акумулацији, исказујући се као додатни трошак производње у процесу инфлације трошкова.

Да бисмо утврдили инфлаторни потенцијал овакве политике, размотрићемо у једноставном микроекономском моделу обавезе организације удруженог рада на име пореза и доприноса из личних доходака, поредећи бруто и нето технику одређивања личног дохотка као основе овог пореза односно доприноса. Уколико са T_w обележимо приход од пореза и доприноса из личног дохотка, са t_w бруто стопу овог пореза и доприноса, а са W износ бруто личног дохотка, онда ће, у бруто техници исказивања, уз стопу t_{w1} приход пореза и доприноса износити:

$$T_{w1} = t_{w1}W, \quad (32)$$

а уз повећану стопу t_{w2} :

$$T_{w2} = t_{w2}W. \quad (33)$$

Разлика између два фискална прихода, настала услед повишења стопе t_w износи:

$$\Delta T_w = (t_{w2} - t_{w1})W. \quad (34)$$

Уколико би се применила нето техника исказивања, нето стопа пореза и доприноса која је еквивалентна бруто стопи $\left(\frac{t_{w1}}{1 - t_{w1}}\right)$ зарачунава се на нето лични доходак:

$$T_{w1} = \frac{t_{w1}}{1 - t_{w1}}(1 - t_{w1})W = t_{w1}W. \quad (35)$$

⁽²²⁾ Организација удруженог рада могла би да остане плаћак пореза и доприноса из личних доходака.

Ако се стопа пореза и доприноса увећа до износа t_{w2} , фискална обавеза ће се одредити зарачунавањем нове нето стопе, еквивалентне бруто стопи $\left(\frac{t_{w2}}{1 - t_{w2}}\right)$, на ранији нето лични доходак:

$$T_{w2} = \frac{t_{w2}}{1 - t_{w2}} (1 - t_{w1}) W. \quad (36)$$

Разлика између два фискална прихода, настала услед повишења стопе t_w , сада износи:

$$\Delta T_w = \left[\frac{t_{w2}(1 - t_{w1})}{1 - t_{w2}} - t_{w1} \right] W = \frac{t_{w2} - t_{w1}}{1 - t_{w2}} W. \quad (37)$$

Према томе, у условима коришћења нето технике исказивања личног дохотка, фискално оптерећење се, при идентичном повишењу стопе пореза и доприноса, снажније увећава. На тај начин приходи друштвено-политичких и самоуправних интересних заједница брже расту, а запосленим радницима у организацији удруженог рада остаје, *ceteris paribus*, неизмењени нето лични доходак. Настали јаз премошћује се повишењем цене, чиме се даје додатни подстицај инфлаторној спирали.

Други правац распрострања инфлаторних ефеката одређен је дефиницијом основице пореза и доприноса из дохотка организације удруженог рада. Будући да се порези и доприноси из дохотка организације удруженог рада уводе на нивоу република и аутономних покрајина,⁽²³⁾ постоје извесне разлике код утврђивања круга елемената који се искључују из оствареног дохотка да би се одредила основица ових пореза и доприноса. Поред елемената који се стандардно признају као одбитне ставке (нпр. уговорне⁽²⁴⁾ и законске обавезе, доходак остварен и већ опорезован у иностранству, издвајања за сврхе солидарности, издвајања за стамбену изградњу, издавајања за улагања у научноистраживачки рад итд.), и издвајања за личне дохотке у начелу се искључују из основице пореза и доприноса из дохотка организације удруженог рада. Међутим, у том погледу срећу се највеће разлике у законодавственим решењима између појединих република и аутономних покрајина. Тако се у САП Војводини одбијају бруто лични доходи, у СР Босни и Херцеговини просечни лични доходи, у СР Словенији законом прописан износ личних доходака, у СР Србији ван територије аутономних покрајина одређени проценат од просечно остварених личних доходака, у САП Косову и у СР Црној Гори зајемчени лични доходи, док се у СР Хрватској и СР Македонији не допушта одбијање ни дела личних доходака код утврђивања основице пореза односно доприноса из дохотка организације удруженог рада. Како су порези и доприноси из личног дохотка у пракси преваљени на организацију удруженог рада, то је онај део дохотка који одговара личним дохоцима, а који није признат као одбитна ставка, у суштини двоструко опорезован — порезима и доприносима из личног дохотка и порезима и доприносима из дохотка организације удруженог

(23) Порези и доприноси из личног дохотка уводе се на нивоу република, аутономних покрајина и општина.

(24) Изузев у СР Хрватској.

рада. И ово се оптерећење, у механизму трошковног одређивања цена, укључује као подстицај инфлаторној спирали.

У претходном микроекономском моделу може се формализовати свака анализа. Са T_d обележићемо приход од пореза и доприноса из дохотка, са t_d стопу пореза и доприноса из дохотка, са D укупан доходак организације удруженог рада, са Z износ свих других одбитака, изузев одбитака на име личних доходака, са B део дохотка који би представљао основицу пореза и доприноса из дохотка када би целокупан износ бруто личних доходака био елиминисан, заједно са одбицима обележеним са Z , а са k проценат од бруто личних доходака који је признат као одбитна ставка при утврђивању основице. Приход пореза и доприноса из дохотка организације удруженог рада износиће:

$$T_d = t_d [D - (Z + kW)] \quad (38)$$

односно:

$$T_d = t_d [B + (1 - k)W]. \quad (39)$$

Како је приход од пореза и доприноса из личног дохотка једнак:

$$T_w = t_w W, \quad (40)$$

то ће укупно фискално оптерећење дохотка организације удруженог рада износити:

$$\Sigma T = T_d + T_w = t_d B + [(1 - k)t_d + t_w] W. \quad (41)$$

Уколико је допуштена елиминација целокупног износа бруто личних доходака из основице (тј. уколико је $k = 1$), укупно фискално оптерећење дохотка износиће $t_d B + t_w W$. С друге стране, уколико се бруто лични дохоци уопште не признају као одбитна ставка (тј. уколико је $k = 0$), укупно фискално оптерећење дохотка износиће:

$$\Sigma T = t_d B + t_d W + t_w W; \quad (42)$$

другим речима, постојаће потпуно двоструко опорезивање бруто личних доходака (и стопом t_d и стопом t_w). Уколико је допуштено одбијање само једног дела личних доходака (тј. уколико је $0 < k < 1$), двоструко ће бити опорезован део бруто личних доходака који одговара вредности $(1 - k)W$.

Поред већ поменутог инфлаторног потенцијала, овакво решење изразито дискриминише радно-интензивне гране, фаворизујући капитално-интензивнију технологију која, с обзиром на високу стопу незапослености, не одговара потребама привредног развоја земље.

Трећи инфлаторни фактор делује у склопу фискалног третмана организација удруженог рада које исказују губитке. У пракси, организације удруженог рада које по завршним рачунима имају губитак у пословању уплаћују у току године порезе и доприносе из личног дохотка. Иако су зајемчени лични дохоци ослобођени пореза и доприноса из

личног дохотка, врло често се у току године исплата аконтације личних доходака не врши сасвим у складу са пословним резултатима, већ се лични доходи покривају кредитом, а затим се у односу на тако исплаћене личне дохотке обрачунавају и уплаћују законске обавезе. На овај начин се *de facto* део банкарских кредитних потенцијала прелива у финансирање опште и заједничке потрошње, што такође делује инфлаторно. Антиинфлаторно оријентисана политика морала би обезбедити повраћај уплаћених дажбина организацијама удруженог рада које по завршном рачуну исказују губитак и спречити да се порези и доприноси појављују као елемент губитака.(25)

4. Реалне могућности пореске политике

Суочавајући се са инфлацијом као поликаузалном појавом, економска политика је принуђена да предузима више симултаних мера, које би тек у међусобном садејству могле отклонити поремаћаје у привредној равнотежи. Таква акција би, истовремено, морала имати и развојну димензију, поготово јер у савременим околностима инфлација није пратилац привредног просперитета. Отуда пореска политика може имати жељене ефекте једино у спрегу утицаја са кредитно-монетарном политиком, политиком цена, политиком доходака, политиком девизног курса итд. Но то није једино ограничење пореске политике. Њени реални домети омеђени су и привредно-системским решењима.

Основни проблем проистиче из недостатка координације код финансирања општих и заједничких потреба У Југославији у суштини постоји осам различитих фискалних система, у великој мери аутономних у спровођењу политике друштвених прихода и расхода. Децентрализација је спроведена и на хоризонталном плану, услед укидања буџетских метода финансирања друштвених делатности и преласка на финансирање тих делатности преко бројних интересних заједница. У датим условима веома је отежано (а често и онемогућено) спровођење одређене мере пореске политике (изузев, донекле, у подсистему основног пореза на промет и царина), која би деловала на јединственом југословенском привредном подручју. Договор република и аутономних покрајина најчешће изостаје.

Следећи ограничавајући фактор представља плурализам доприноса и пореза. Према неким прорачунима, у Југославији постоји око педесетак различитих врста и подврста пореза и доприноса.(26) Релативан значај овог чиниоца није, међутим, велики јер су, ипак, порез на промет, царине, порези и доприноси из дохотка организација удруженог рада и порези и доприноси из личних доходака из радног односа давали у 1981. години 77,6% укупних прихода за финансирање општих и заједничких потреба.(27) Када би остали услови били испуњени, координисано коришћење овог броја фискалних инструмената могло би се остварити.

(25) В.: Комисија савезних друштвених савета за проблеме економске стабилизације, *Антиинфлациони програм*, стр. 44-45.

(26) В.: Милослав Петровић, *Реалне могућности и домети фискалне политике*, „Економски зборник”, књ. 1, САНУ, Београд 1982, стр. 317.

(27) Извор: СГЈ/1982, стр. 178.

Још једно ограничење проистиче из концентрације захватања на име доприноса на личне дохотке и на доходак. Пошто је редукција стопа врло инфлаторног пореза на промет неопходна, то би повећање удела пореза на доходак наишло на препреку у виду високог оптерећења дохотка (и личних доходака) доприносима.(28) Успех антиинфлаторне акције зависиће, дакле, од измене структуре и апсолутног обима опште и заједничке потрошње.

Конечно, неопходно је да превлада сазнање да је удео опште и заједничке потрошње у друштвеном производу Југославије у нескладу са степеном развијености привреде. Са око 35,5% учешћа јавних прихода у друштвеном производу 1980. године (исказано према методологији ОЕCD)(29) Југославија спада у групу земаља са врло високим фискалним оптерећењем привреде; остале земље у тој групи имају, међутим, неколико пута виши *per capita* национални доходак. Фискално оптерећење земаља у развоју, са којима би се потенцијал југословенске привреде пре могао поредити, знатно је ниже. Тако је у интервалу 1972—1976. година просечно учешће пореских прихода (укључујући доприносе за социјално осигурање) износило за петнаест држава са највишим учешћем 25,7% друштвеног производа, за тридесет две државе у средини лествице 15,4%, а за петнаест држава са најнижим учешћем 8,8%.(30) Значајније снижење фискалног оптерећења југословенске привреде моћи ће се остварити, међутим, тек уз корените промене привредног система, схваћеног у ужем значењу речи,(31) које би водиле потпунијем деловању економских закона и проширењу материјалне основе самоуправљања. Позитивни прописи који допуштају да се порези и доприноси из личних доходака зарачунавају на нето лични доходак, омогућују економски савсим ирационалну и друштвено неоправдану симбиозу интереса друштвено-политичких и самоуправних интересних заједница, с једне стране, и организација удруженог рада, с друге стране. Исти је случај и са праксом да организације удруженог рада које послују са губицима уплаћују порезе и доприносе из личних доходака. Упорност појединих друштвено-политичких заједница да се на њиховој територији реализује инвестиција и онда када је њена нерентабилност извесна, може се делом објаснити поменутом симбиозом интереса — чак и организације удруженог рада које исказују губитак, обезбеђиваће прилив финансијских средстава у буџете и фондове. Такви прописи морају се изменити. Неопходна је и трансформација институција у којима се нерационално троше друштвена средства, на име „режијских трошкова” у посредовању између привреде и друштвених делатности. Али до промена мора доћи и у идејној сфери, која до краја треба да схвати где су економске основе бирократизма. Тек тада би пореска политика заиста могла својој фискалној функцији придодати стабилизациону и развојну улогу.

(28) В.: Б. Лазаревић, *Стабилизациони аспекти система прихода за задовољавање општих и заједничких потреба у Југославији*, материјал за Комисију савезних друштвених савета за проблеме економске стабилизације (дактилографисано), Београд 1982, стр. 3.

(29) В. табелу 2.

(30) В.: Richard Goode, *Limits to Taxation*, „Finance and Development”, мај 1980, р. 13.

(31) Упореди: Мирослав Петровић, *op. cit.*, стр. 314.

SUMMARY

TAX POLICY AS AN ELEMENT OF THE REALIZATION OF ANTI-INFLATIONARY POLICY

In this essay, the author analyses the possibilities of utilisation of tax policy measures for the overcoming of „stag-flationary” economic disturbances. Tax policy means the policy of financing of the social expenditures — therefore, not only tax policy but also policy of contributions.

Considering this problem from the Keynes' point of view, it has been stated that anti-inflationary fiscal policy should provide for the increase of tax rates and the decrease of public expenditures, in order to achieve a lower aggregate demand through a budget sufficient. However, the enterprises experience these taxes as the cost of production, so that a tax rise may constitute an element of the process of cost inflation. In the essence, a tax rise is an anti-inflationary measure, because it performs an *effect of demand*, on the one hand, while on the other hand, performing the *effect of costs*, a tax rise leads to a rise in prices. The sales tax has the most powerful inflationary potential, while the inflationary potential of the enterprise income tax and the personal income tax is less pronounced.

The anti-inflationary tax policy must embody two groups of measures. One, it is necessary to reduce the volume of the fiscal burden of the economy, which is, most particularly in the case of Yugoslavia, adversely proportionate in respect of the level of economic development. Two, it is necessary to change the tax structure, so that the participation of those taxes with a lesser inflationary potential on account of the sales tax is increased. It is necessary, also, to eliminate the factors having an inflationary effect from the tax structure. In the tax system of Yugoslavia, these factors are: the method of statement of personal earnings (where taxes and contributions are not deducted from the personal earnings, but are payed on the basis of the amount of personal earnings), double taxation of the portion of income of the basic organization of associated labour, where the total amount of payed personal earnings is not deducted from the base for the calculation of taxes and contributions on enterprise income as well as the possibility that even those organizations of associated labour operating at a loss should pay these taxes.

RÉSUMÉ

LA POLITIQUE FISCALE DANS LA FONCTION DE LA RÉALISATION DE LA POLITIQUE ANTIINFLATIONNISTE

Dans cet article l'auteur analyse les possibilités de l'utilisation des mesures de la politique fiscale dans l'élimination des troubles de stagflation dans l'économie. Sous le terme la politique fiscale est comprise la politique de financement de la consommation générale et commune — donc tant la politique des impôts que la politique des contributions.

Dans le cadre des approches de Keynes on considérait que la politique fiscale anti-inflationniste doit comprendre l'augmentation des taux d'impôts et la diminution des dépenses publiques, pour qu'on puisse par le bénéfice budgétaire réaliser la diminution de la demande d'agrégat. Cependant, dans les conditions contemporaines des entreprises les impôts évoluent en tant que frais de production, de sorte que l'augmentation des impôts peut représenter l'élément dans le processus de l'inflation des dépenses. Dans le fond, en agissant par l'effet de la demande l'augmentation des impôts a le caractère de désinflation, et en agissant par l'effet des dépenses l'augmentation des impôts about à l'augmentation des prix. L'impôt de la circulation a le plus fort poten-

tiel d'inflation, tandis que le potentiel d'inflation des impôts sur le revenu des entreprises et de laimpôt sur les revenus personnels est plus faible.

La politique fiscale anti-inflationniste doit comprendre deux groupes de mesures. Premièrement, il est indispensable de diminuer le montant des charges fiscales de l'économie, qui sont, particulier dans le cas yougoslave disproportionnées par rapport au degré de l'état de développement de l'économie. Deuxièmement, il est indispensable de modifier la structure fiscale, de sorte que la part de l'impôt puisse être augmentée dont le potentiel d'inflation est plus faible au compte de l'impôt sur la circulation. Il est nécessaire, de même d'éliminer de la structure fiscale les facteurs qui agissent sur l'inflation. Dans le système fiscal yougoslave ces facteurs sont les suivants: la technique nette de la formulation des revenus personnels (de sorte que les impôts et les contributions ne soient pas payés *du* revenu personnel, mais *sur* le revenu personnel), l'imposition double de la partie du revenu de l'Organisation élémentaire de travail associé, quand le montant total des revenus personnels payés n'est pas décalqué de la base des impôts et des contributions, ainsi que la possibilité que les organisations élémentaires de travail associé qui gèrent les affaires avec pertes payent les impôts et les contributions sur les revenus personnels.